

اصول حقوق بشر دوستانه

در اسلام و حقوق بین الملل

دکتر عبدالحکیم سلیمی

استادیار جامعه المصطفیٰ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العالمیه

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

بهار ۱۴۰۲

سلیمی، عبدالحکیم، ۱۳۴۰-

Salimi, Abdolhakim

اصول حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین الملل / عبدالحکیم سلیمی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۲. ۲۷۳ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۶۶۴: حقوق و فقه اجتماعی: ۸۰)

ISBN: 978-600-298-433-3

بها: ۱۱۱۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه. ص. [۲۵۹_۲۷۳]: همچنین به صورت زیرنویس.

۱. حقوق بشر -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام. ۲. Islam -- Religious aspects -- Human rights.

۳. حقوق بین الملل بشر دوستانه. ۴. Humanitarian law. ۵. حقوق بین الملل اسلامی. ۶. International law (Islamic law).

۷. اسلام و حقوق. ۸. Islam and law. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

BP۲۳۰/۱

۲۹۷/۴۸۳۴

شماره کتابشناسی ملی ۹۰۳۴۵۶۸

اصول حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین الملل

مؤلف: دکتر عبدالحکیم سلیمی

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: بهار ۱۴۰۲

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۱۱۱۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است. قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نیش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص.ب. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

فروشگاه اینترنتی: <http://rihu.ac.ir/fa/book>

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظرگرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی علیه‌السلام، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۶۶۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این کتاب برای دانشجویان رشته حقوق بین‌الملل (کارشناسی ارشد و دکتری) و علاقه‌مندان به مباحث حقوق بشر دوستانه به خصوص حوزویان مفید و قابل استفاده است.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از زحمات مؤلف محترم اثر، جناب آقای دکتر عبدالحکیم سلیمی و نیز از ارزیابان محترم دکتر علی اکبریان و حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سیدمصطفی میرمحمدی سپاسگزاری کند.

فهرست مطالب

فهرست اجمالی

۷	بخش اول: کلیات
۹	فصل اول: مفاهیم
۲۱	فصل دوم: اهداف جهاد
۲۷	فصل سوم: عوامل بایستگی اصول حقوق بشردوستانه در حقوق بین الملل
۳۱	فصل چهارم: عوامل بایستگی اصول حقوق بشردوستانه در اسلام
۵۳	بخش دوم: حقوق بشردوستانه در مسیر تاریخ
۵۵	فصل اول: عصر باستان و قرون وسطا
۶۳	فصل دوم: حقوق بشردوستانه در اسلام
۸۱	فصل سوم: اصول حقوق بشردوستانه تا ظهور بین المللی
۸۹	فصل چهارم: تدوین معاهدات حقوق بشردوستانه
۹۵	فصل پنجم: منشأ تحول حقوق بشردوستانه
۱۰۳	فصل ششم: ضمانت اجرای اصول حقوق بشردوستانه
۱۰۹	بخش سوم: اصول اختصاصی حقوق بشردوستانه در اسلام
۱۱۱	فصل اول: اصل توحید (خدامجوری)
۱۱۷	فصل دوم: اصل نبوت
۱۲۷	فصل سوم: اصل معاد (فرجام باوری)
۱۳۳	فصل چهارم: اصل عدالت
۱۳۹	فصل پنجم: اصل احسان
۱۴۵	فصل ششم: اصل رحمت
۱۵۱	فصل هفتم: اصل حکمت

۱۵۵ فصل هشتم: اصل دعوت
۱۶۵ بخش چهارم: اصول مشترک حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل
۱۶۷ فصل اول: اصل کرامت
۱۸۱ فصل دوم: اصل وفای به عهد
۱۸۹ فصل سوم: اصل تفکیک
۲۰۵ فصل چهارم: اصل تمرکز
۲۱۱ فصل پنجم: اصل تحدید کاربرد تسلیحات
۲۲۵ فصل ششم: اصل تناسب
۲۳۹ برآمد تحقیق
۲۴۵ کتابنامه

فهرست تفصیلی

درآمد	۱
پرسش‌های تحقیق	۴
اهداف تحقیق	۵

بخش اول: کلیات

فصل اول: مفاهیم

۱. حقوق بشردوستانه	۹
۲. معاهدات حقوق بشردوستانه	۱۱
۳. حقوق بشر	۱۲
۴. نسبت حقوق بشر با حقوق بشردوستانه	۱۴
۵. تعریف جنگ	۱۷
۶. واژگان قرآنی مترادف جنگ	۱۸
۷. جهاد	۱۹

فصل دوم: اهداف جهاد

مقدمه	۲۱
۱. برداشتن موانع	۲۲
۲. دفاع از مظلومان	۲۳
۳. حمایت از اماکن عبادی (مراکز توحید)	۲۳
۴. رهایی مستضعفان	۲۴
۵. دفاع از بشریت	۲۵

فصل سوم: عوامل بایستگی اصول حقوق بشردوستانه در حقوق بین‌الملل

مقدمه	۲۷
۱. جنگ	۲۷
۲. درک اهمیت صلح بین‌المللی	۲۸
۳. ضرورت همبستگی جهانی	۲۹
۴. حس بشردوستی	۲۹

فصل چهارم: عوامل بایستگی اصول حقوق بشردوستانه در اسلام

مقدمه	۳۱
۱. تناسب با فطرت	۳۲
۲. خانمیت	۳۳

۳۵	جامعیت	۳
۳۷	جهانی بودن	۴
۳۹	جاودانگی	۵
۴۱	هدایت	۶
۴۳	صلح طلبی	۷
۴۴	عدالت خواهی	۸
۴۵	انسان دوستی	۹
۴۷	آبادانی	۱۰
۴۸	جمع بندی	

بخش دوم: حقوق بشردوستانه در مسیر تاریخ فصل اول: عصر باستان و قرون وسطا

۵۵	عصر باستان	۱
۵۵	۱-۱. دولت شهرهای سومری	۱-۱
۵۶	۱-۲. امپراتوری بابل	۱-۲
۵۶	۱-۳. پادشاهی هیتی ها	۱-۳
۵۷	۱-۴. ایران باستان	۱-۴
۵۷	۱-۵. یونان باستان	۱-۵
۵۸	۱-۶. آفریقای باستان	۱-۶
۵۸	۱-۷. چین باستان	۱-۷
۵۹	۲. قرون وسطا (سده های میانه)	۲
۵۹	۲-۱. نظریه جنگ عادلانه	۲-۱
۶۱	۲-۲. ظهور اسلام	۲-۲

فصل دوم: حقوق بشردوستانه در اسلام

۶۳	۱. اوضاع نابسامان بشر در عصر ظهور	۱
۶۷	۲. خاستگاه تشریح حقوق بشردوستانه در اسلام	۲
۶۹	۳. سهم فقه اسلامی در توسعه اصول حقوق بشردوستانه	۳
۷۰	۴. علم « بیتر »	۴
۷۲	۵. آثار کلاسیک حقوق بین الملل اسلامی	۵
۷۲	۵-۱. حدیث الجائلیق الرومی	۵-۱
۷۲	۵-۲. المجموع	۵-۲
۷۳	۵-۳. علم السیر و المغازی	۵-۳
۷۳	۵-۴. الخراج	۵-۴
۷۳	۵-۵. السیر الکبیر	۵-۵

۷۴ ۵-۶. شرح السیر الکبیر
۷۴ ۵-۷. کتاب الجهاد و سیرة الامام
۷۷ ۶. اعترافات دانشمندان غیرمسلمان

فصل سوم: اصول حقوق بشردوستانه تا ظهور بین المللی

۸۱ ۱. دوران جدید
۸۳ ۲. عصر روشنگری
۸۴ ۳. کد لیبر
۸۵ ۴. تدوین حقوق بشردوستانه
۸۶ ۵. حقوق ژنو

فصل چهارم: تدوین معاهدات حقوق بشردوستانه

۸۹ مقدمه
۹۱ ۱. معاهدات حمایت از قربانیان جنگ
۹۲ ۲. معاهدات ناظر به محدودیت یا ممنوعیت تسلیحات نظامی
۹۲ ۳. معاهدات حفاظت از مکان‌های خاص
۹۳ ۴. معاهدات مربوط به صلاحیت بین المللی (رسیدگی به جرایم)
۹۴ الف) حقوق لاهه (قواعد محدودیتی)
۹۴ ب) حقوق ژنو (قواعد حمایتی)

فصل پنجم: منشأ تحول حقوق بشردوستانه

۹۵ مقدمه
۹۶ ۱. غرب، منشأ تحول حقوق بشردوستانه
۹۷ ۲. اسلام منشأ تحول حقوق بشردوستانه

فصل ششم: ضمانت اجرای اصول حقوق بشردوستانه

۱۰۴ ۱. در عرصه بین المللی
۱۰۵ ۲. در سطح ملی

بخش سوم: اصول اختصاصی حقوق بشردوستانه در اسلام

فصل اول: اصل توحید (خدا محور)

۱۱۱ ۱. مفهوم توحید
۱۱۳ ۲. آثار توحید
۱۱۳ ۲-۱. احساس وابستگی انسان به خدا
۱۱۴ ۲-۲. اثبات حق خدا به عنوان منشأ حقوق

فصل دوم: اصل نبوت

۱. مفهوم نبوت ۱۱۷
۲. آثار نبوت ۱۲۰
- ۱-۲. تعلیم و تربیت ۱۲۰
- ۲-۲. رهایی بشر ۱۲۱
- ۳-۲. اقامه عدالت ۱۲۳
- ۴-۲. هدایت به زندگی ۱۲۴

فصل سوم: اصل معاد (فرجام‌باوری)

۱. مفهوم معاد (فرجام‌باوری) ۱۲۷
۲. آثار اعتقاد به معاد ۱۲۹
- ۱-۲. جاودانگی انسان ۱۲۹
- ۲-۲. آینده‌نگری ۱۳۰
- ۳-۲. خودسازی ۱۳۰

فصل چهارم: اصل عدالت

۱. مفهوم عدالت ۱۳۳
۲. آثار عدالت ۱۳۴
- ۱-۲. تحقق جامعه آرمانی ۱۳۴
- ۲-۲. تکامل اجتماعی ۱۳۵
- ۳-۲. تأمین صلح و امنیت جهانی ۱۳۶

فصل پنجم: اصل احسان

۱. مفهوم احسان ۱۳۹
۲. آثار احسان ۱۴۰
- ۱-۲. ترویج فرهنگ انسان‌دوستی ۱۴۰
- ۲-۲. توسعه روابط دوستانه ۱۴۱

فصل ششم: اصل رحمت

۱. مفهوم رحمت ۱۴۵
۲. آثار رحمت ۱۴۷
- ۱-۲. حاکمیت صالحان ۱۴۷
- ۲-۲. رعایت تناسب میان توانایی و تکلیف ۱۴۸

فصل هفتم: اصل حکمت

۱. مفهوم حکمت ۱۵۱
۲. آثار حکمت ۱۵۲
- ۱-۲. استقرار نظام حکیمانه ۱۵۲
- ۲-۲. تحقق مصالح حقیقی ۱۵۳

فصل هشتم: اصل دعوت

۱. دعوت بیانگر اصالت منطق ۱۵۵
۲. آثار دعوت ۱۵۸
- ۱-۲. اتمام حجت ۱۵۸
- ۲-۲. هدایت ۱۶۰

بخش چهارم: اصول مشترک حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین الملل فصل اول: اصل کرامت

۱. کرامت در اسلام ۱۶۸
- ۱-۱. کرامت انسانی ۱۶۹
- ۲-۱. کرامت ایمانی ۱۷۰
- ۳-۱. عنایات الهی در تکریم انسان ۱۷۱
- ۱-۳-۱. سلطه انسان بر خشکی و دریا ۱۷۱
- ۲-۳-۱. اعطای روزی پاکیزه ۱۷۱
- ۳-۳-۱. برتری انسان بر سایر موجودات ۱۷۳
- ۴-۳-۱. فرستادن کتاب و پیامبر ۱۷۳
- ۴-۱. برآمد اصل کرامت در اسلام ۱۷۶
۲. اصل کرامت در حقوق بین الملل ۱۷۸

فصل دوم: اصل وفای به عهد

۱. اصل وفای به عهد در اسلام ۱۸۱
- ۱-۱. کتاب ۱۸۲
- ۲-۱. سنت ۱۸۴
- ۳-۱. داستان ابو جندل ۱۸۵
- ۴-۱. داستان ابوبصیر ۱۸۵
- ۵-۱. قضیه ابورافع ۱۸۶
۲. اصل وفای به عهد در حقوق بین الملل ۱۸۷
- ۱-۲. کنوانسیون وین ۱۹۶۹ ۱۸۷
- ۲-۲. سایر عهدنامه‌های بین المللی ۱۸۸

فصل سوم: اصل تفکیک

مقدمه	۱۸۹
۱. اصل تفکیک در اسلام	۱۹۰
۱-۱. اصل تفکیک در قرآن کریم	۱۹۰
۱-۲. اصل تفکیک در سنت	۱۹۲
۲. اصل تفکیک در حقوق بین الملل بشردوستانه	۱۹۵
۲-۱. اعلامیه سن پترزبورگ	۱۹۵
۲-۲. حقوق لاهه	۱۹۶
۲-۳. کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹	۱۹۶
۲-۴. پروتکل اول الحاقی کنوانسیون ژنو	۱۹۸

فصل چهارم: اصل تمرکز

۱. اصل تمرکز در اسلام	۲۰۶
۱-۱. اصل تمرکز در کتاب	۲۰۶
۱-۲. اصل تمرکز در سنت	۲۰۷
۲. اصل تمرکز در حقوق بین الملل	۲۰۸
۲-۱. بیانیه سن پترزبورگ	۲۰۸
۲-۲. کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹	۲۰۸

فصل پنجم: اصل تحدید کاربرد تسلیحات

مقدمه	۲۱۱
۱. اصل تحدید کاربرد تسلیحات در اسلام	۲۱۲
۱-۱. اصل تحدید کاربرد تسلیحات در کتاب	۲۱۳
۱-۲. اصل تحدید کاربرد تسلیحات در سنت	۲۱۵
۱-۳. اصل تحدید کاربرد تسلیحات از منظر فقه	۲۱۷
۲. اصل تحدید کاربرد تسلیحات در حقوق بین الملل	۲۲۰
۲-۱. اعلامیه سن پترزبورگ	۲۲۰
۲-۲. حقوق لاهه	۲۲۰
۲-۳. حقوق ژنو و پروتکل های الحاقی	۲۲۱
۲-۴. اساسنامه دیوان کیفری بین المللی	۲۲۲

فصل ششم: اصل تناسب

مقدمه	۲۲۵
۱. اصل تناسب در اسلام	۲۲۶
۱-۱. اصل تناسب در کتاب	۲۲۷

۲۳۰ ۱-۲. قاعده «الضرورات تقدر بقدرها»
۲۳۱ ۱-۳. محدودیت اصل تناسب
۲۳۲ ۱-۴. اصل تناسب و سلاح هسته‌ای
۲۳۵ ۲. اصل تناسب در حقوق بین‌الملل
۲۳۵ ۲-۱. حقوق لاهه و ژنو
۲۳۵ ۲-۲. پروتکل الحاقی ۱۹۷۷
۲۳۹ برآمد تحقیق
۲۴۵ کتابنامه
۲۴۵ منابع فارسی
۲۴۵ الف) کتاب
۲۵۰ ب) اسناد بین‌المللی
۲۵۲ منابع عربی
۲۵۵ منابع لاتین

درآمد

جنگ‌ها و پادجنگ‌ها بخشی از واقعیت‌های اجتناب‌ناپذیر زندگی اجتماعی و بین‌المللی بشر در مسیر تاریخ‌اند. منازعات مسلحانه از آغاز تا هزاره سوم، آلام و مصائب بی‌شماری را بر مردم جهان تحمیل کرده است. جامعه بشری از حدود ۳۵۰۰ سال تاریخ مدون خود، فقط ۲۵۰ سال را در صلح زیسته است.^۱ جنگ نه فقط حیات پیشینیان را با چالش مواجه ساخته، بلکه زندگی جهان معاصر را به مراتب وحشتناک‌تر از گذشته، تهدید می‌کند. به‌ویژه در بازه زمانی دو سده اخیر، جنگ‌هایی در سطح جهانی و منطقه‌ای رخ داده که تغییرات سیاسی وحشتناکی را در برخی کشورها رقم زده است. جنگ‌هایی که رهاورد مدرنیته را - به‌رغم آسایش و راحتی ناشی از زندگی صنعتی - خطرناک‌تر از دوران پیشامدرنیته یا عصر بربریت، به اذعان غربیان، ساخته است. طی دو جنگ جهانی، بیش از ۵۰ میلیون انسان از میان طرف‌های اصلی جنگ کشته شدند.^۲ آمار تلفات جنگ‌های منطقه‌ای، در مجموع، اگر بیشتر از تلفات دو جنگ جهانی نباشد، به‌طور یقین کمتر نیست. به‌ویژه که جهان در هر سال قرن بیستم تقریباً شاهد وقوع یک جنگ در گوشه‌ای از دنیا یا کل دنیا بوده است.

پادجنگ‌ها به موازات جنگ‌ها، برای جلوگیری از وقوع منازعات مسلحانه و کاهش آلام و

۱. مسائلی و ارفعی، جنگ و صلح از دیدگاه حقوق و روابط بین‌الملل، ص ۱.

۲. جنگ جهانی اول (۱۹۱۴-۱۹۱۸) بیش از ۹ میلیون انسان (۸ میلیون نظامی و یک میلیون غیرنظامی) تلفات داشت. در جنگ جهانی دوم (۱۹۳۹-۱۹۴۵) تقریباً ۵۲ میلیون انسان (۱۷ میلیون نظامی و ۳۵ میلیون غیرنظامی) کشته شدند. اعتراف مندرج در مقدمه منشور سازمان ملل متحد مبنی بر دچار ساختن جهان به مصائب غیرقابل بیان، بیانگر این واقعیت تلخ است.

مصائب ناشی از جنگ و حمایت از افراد و اهداف غیرنظامی مورد اهتمام هواداران صلح بوده‌اند.^۱ کارنامه پادجنگ‌ها (اقدامات نظام‌یافته) نظیر سخنرانی‌ها، نمایش‌ها، تظاهرات، اعتصابات، راهپیمایی هواداران صلح، ایجاد شرایط بازدارنده از قبیل ایجاد نظام سیاسی مردم‌سالار، فعالیت‌های سازمان‌یافته بین‌المللی و تعامل دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی، حتی نظامیان و نیروهای مسلح برای ایجاد شرایط بازدارنده خشونت، فصل درخشانی از تاریخ روابط بین‌الملل را تشکیل می‌دهد. تأثیر مثبت پادجنگ‌ها بر ابعاد گوناگون زندگی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی بشر، انکارشدنی نیست. اما در این میان نقش اصول حقوق بشردوستانه بین‌المللی عرفی و مدون در تحدید خشونت و کاهش آلام ناشی از جنگ، بسیار برجسته است. تکوین، تدوین و تکامل تدریجی قواعد بشردوستانه تا حد زیادی ضمانت اجرای حقوق بشردوستانه و رعایت معیارهای انسانی و اخلاقی در جنگ را در راستای حمایت از افراد و اهداف غیرنظامی تضمین کرده است.

تدوین اصول حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی برآمد شکوفایی حس انسان‌دوستانه و ضرورتی ناشی از روابط خصمانه در مسیر تاریخ، به‌ویژه در قرن بیستم میلادی، است. در این سده - که فرصت مناسب دیپلماتیک برای تدوین حقوق بین‌المللی بشردوستانه فراهم آمد - قواعد و عرف‌های جنگی حاکم بر منازعات مسلحانه، نخست به صورت دو شاخه حقوقی جداگانه تدوین شد: یکی حقوق لاهه^۲ که متأثر از «کدلیبر» شامل قواعد و مقررات ناظر به جنگ زمینی است؛ دیگری، حقوق ژنو^۳ که بیانگر تدابیر لازم برای حمایت از قربانیان جنگ (نظامیان ازکارافتاده و غیرنظامیان) است. با تصویب پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ وحدت حقوق بین‌المللی بشردوستانه تضمین شد و اصول اخلاقی بشردوستانه صبغه حقوقی یافت.

اصول حقوق بشردوستانه، مبانی تعهد کشورها در حمایت از انسان و اهدافی مورد حمایت در منازعات مسلحانه است. هدف این اصول نابودی اصل جنگ نیست، بلکه کاهش آلام و مصائب ناشی از جنگ از طریق «انسانی‌سازی جنگ»^۴ است؛ زیرا عوامل و زمینه‌های جنگ

۱. آلوین و هیدی تافلر، جنگ و پادجنگ، ترجمه مهدی بشارت، ص ۲۵.

2. The Hague Law.

3. The Geneva Law.

4. humanize war.

همواره وجود دارد، به‌ویژه که «خودتصمیم‌گیری»،^۱ «خوداجرایی»^۲ و «خودتفسیری»^۳ کشورها، همیشه مانع انسانی‌سازی جنگ بوده است. اصول حقوق بشردوستانه دو نوع کاربرد دارد. التزام به این اصول پیش از جنگ، دلایل اقدام به خصومت (زمینه‌های جنگ) را تحدید می‌کند. رعایت آن پس از وقوع جنگ، آلام و مصائب ناشی از جنگ را تا حد ممکن کاهش می‌دهد. نقش اصول حقوق بشردوستانه، جمع میان دو مقوله متناقض «ضرورت جنگ»^۴ و «ملاحظات انسان‌دوستانه»^۵، و تحدید «ضرورت جنگ» در پرتو حاکمیت قانون و اخلاق و اصول انسانی است. هرچند - به گفته رومیان - «ضرورت، قانون نمی‌شناسد»،^۶ اما به لحاظ نظری، اصل «ضرورت» هرگز نمی‌تواند اصول حقوق بشردوستانه را نادیده بگیرد؛ زیرا ملاحظات انسان‌دوستانه موجب حسن تفاهم و مروّت است.^۷

گسترش قلمرو جنگ، توسعه فناوری نظامی، به‌ویژه سلاح هسته‌ای، نگرانی جهانی از پیامدهای ناگوار جنگ، از یک سو و لزوم تواناسازی حقوق بین‌المللی بشردوستانه در راستای تحدید جنگ و کاهش آلام و مصائب ناشی از منازعات مسلحانه، از سوی دیگر، بایستگی طرح‌ها و پژوهش‌های نو را کاملاً مبرهن می‌سازد. در این میان، آشنایی با نقش اسلام در تکامل و توسعه گذشته و آینده اصول حقوق بشردوستانه، اهمیت و ضرورت دو چندان می‌یابد؛ زیرا اسلام در جایگاه دین برگزیده،^۸ فطری،^۹ جاودان،^{۱۰}

1. auto decision.

2. auto enforcement.

3. auto interpretation.

4. War Necessity.

5. Humanitarian considerations.

6. Necessity Knows no Law.

7. Openheim, 1955 , p.231.

۸. إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ (آل عمران، ۱۹).

۹. فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (روم، ۳۰).

۱۰. إِنَّ الدِّينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ * لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ (فصلت، ۴۱-۴۲).

جهانی،^۱ جامع،^۲ کامل،^۳ و آخرین دین الهی،^۴ به دلیل خاستگاه وحیانی، دارای ظرفیتی به مراتب قوی‌تر از حقوق بین‌الملل است.

اسلام از بدو ظهور (سده هفتم میلادی) قرن‌ها زودتر از حقوق بین‌الملل، اصول حقوق بشردوستانه را تشریح و بر لزوم رعایت آن تأکید ورزیده است. ابلاغ اصول حقوق بشردوستانه در متن قرآن کریم، منبع اصلی نظام حقوقی اسلام، و عملیاتی شدن آن در سیره نظامی نبوی و مسلمانان صدر اسلام، بیانگر توجه اسلام به مدیریت روابط خصمانه و حمایت از حقوق بشردوستانه در منازعات مسلحانه است. با توجه به اهمیت و ضرورت بحث، پرسش‌ها و اهداف تحقیق عبارت‌اند از:

پرسش‌های تحقیق

۱. خاستگاه اصول حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل چیست؟
۲. چه عواملی بایستگی اصول حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل را توجیه می‌کند؟
۳. ضمانت اجرای اصول حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل چیست؟
۴. اصول اختصاصی و مشترک اصول حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل کدام‌اند؟
۵. ظرفیت اصول حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل در تحدید جنگ و کاهش آلام ناشی از آن چگونه است؟

۱. وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ؛ اعراف، ۱۵۸: قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا... (سبأ، ۲۸).

۲. مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ...؛ نحل، ۸۹: وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بَيِّنَاتٍ لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِّلْمُسْلِمِينَ (انعام، ۳۸).

۳. الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا... (مانده، ۳).

۴. مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَٰكِنْ رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا (احزاب، ۴۰).

اهداف تحقیق

۱. شناسایی ماهیت اصول حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل؛
۲. اثبات بایستگی اصول حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل؛
۳. تبیین ضمانت اجرای اصول حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل؛
۴. تبیین اصول اختصاصی و مشترک حقوق بشردوستانه در اسلام و حقوق بین‌الملل؛
۵. سرانجام اثبات ظرفیت و صلاحیت کامل اصول حقوق بشردوستانه در اسلام در پیشگیری از وقوع جنگ و کاهش آلام ناشی از منازعات مسلحانه از طریق حاکمیت قانون و اخلاق اسلامی بر روابط بین‌المللی خصمانه.

بخش اول

کلیات

فصل اول

مفاهیم

در این فصل با مفاهیم کلیدی بحث آشنا خواهید شد.

۱. حقوق بشردوستانه

حقوق بین‌الملل بشردوستانه،^۱ جایگزین مفهوم حقوق جنگ^۲ یا -به‌طور جامع‌تر- حقوق جنگ مسلحانه^۳ شده است. هرچند همه قواعد جنگ، بشردوستانه نیستند، اما اغلب قواعد «حقوق در جنگ»^۴ را می‌توان دارای ماهیت بشردوستانه دانست؛ برخلاف قواعد «حقوق جنگ»^۵ که در شرایطی، اقدامات غیربشردوستانه را نیز مجاز می‌شمارد.

تعبیرهای گوناگونی از حقوق بین‌الملل بشردوستانه ارائه شده است. به‌نظر برخی، حقوق بین‌الملل بشردوستانه مجموعه‌ای از قواعدی است که در راستای تحدید آثار منازعه، از حقوق اشخاصی که در جنگ شرکت نداشته و یا از عرصه نبرد خارج شده‌اند، حمایت و ابزار و روش‌های جنگ را محدود می‌کند.^۶ بعضی دیگر گفته‌اند: «حقوق بشردوستانه شاخه‌ای از حقوق بشر است که در منازعات مسلحانه بین‌المللی و در برخی اوضاع و احوال معین و

1. Humanitarian Law.

2. the law of war.

3. the law of armed conflict.

4. jus in bello.

5. jus ad bellum.

6. The International Committee of the Red Cross, 2004: 1.

محدود در منازعات مسلحانه داخلی مورد استفاده قرار می‌گیرد.^۱ حقوق بشردوستانه، مجموعه‌ای از قواعد قراردادی یا عرفی بین‌المللی است، در واقع، بخشی از حقوق بین‌الملل عمومی است که به‌طور مشخص ناظر به رفتار قوای متخاصم در جنگ‌های مسلحانه بین‌المللی یا غیربین‌المللی است.^۲ حقوق بشردوستانه با اصول اولیه نظامی از قبیل اجتناب از هدر رفتن نیرو، سادگی عملیات، تمرکز نیرو، وحدت عمل و آزادی مانور مطابقت دارد. تمرکز نیرو و بر اهداف اصلی و دور نگه داشتن آن از اشخاص یا اشیایی که ارزش نظامی کمی دارند یا فاقد ارزش نظامی هستند، مقتضیات نظامی و بشردوستانه، هر دو را تأمین می‌کند.^۳

امروزه، حقوق بین‌المللی بشردوستانه، شامل دو شاخه از حقوق حاکم بر مخاصمات مسلحانه، یعنی حقوق لاهه^۴ و حقوق ژنو^۵ است. حقوق لاهه (کنوانسیون‌های ده‌گانه لاهه مصوب ۱۹۰۷م) که به‌ویژه قواعد و آداب جنگ زمینی، حقوق و وظایف متخاصمان را در عملیات نظامی آنها تعیین می‌کند و حق طرفین را در انتخاب و استفاده ابزارها و روش‌ها و وسایل آسیب رساندن به دشمن در یک مخاصمه مسلحانه بین‌المللی محدود می‌کند و افراد انسانی و یا اموال و اشیایی را که در درگیری‌ها مورد آسیب قرار گرفته یا خواهند گرفت، مورد حمایت قرار می‌دهد. حقوق ژنو شامل کنوانسیون‌های ۱۸۶۴، ۱۹۰۶، ۱۹۲۹، به‌ویژه کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹ ژنو، از قربانیان جنگ حمایت می‌کند و بر آن است تا تضمینات لازم را برای پرسنل ازکارافتاده نیروهای مسلح و افرادی که در جنگ شرکت ندارند، تدارک نماید.^۶

نقش حقوق بین‌الملل بشردوستانه، جلوگیری از کارایی نظامی نیست. این رشته از حقوق بین‌الملل از طریق بیان وظایف ساکنان کشورهای درگیر جنگ، به‌ویژه اعضای نیروهای مسلح آنها، تا حد امکان، درصدد کاهش رنج‌ها و خسارت‌های ناشی از جنگ است.

۱. مهرپور، نظام بین‌المللی حقوق، ص ۲۴۶.

۲. قربان‌نیا، حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، ص ۴۰.

۳. آتونی پ، قواعد کاربردی حقوق مخاصمات مسلحانه، ص ۳۱.

4. The Hague Law.

5. The Geneva Law.

۶. دیتر فلک، حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه، ص ۴۱.

اهداف حقوق بین‌الملل بشردوستانه عبارت‌اند از: حمایت از افرادی که مستقیماً درگیر جنگ نیستند یا دیگر درگیر جنگ نیستند (بیماران، زخمی‌ها، کشتی‌شکسته‌ها، اسیران، افراد غیرنظامی) و محدود کردن آثار خشونت در جنگ به منظور دستیابی به اهداف جنگ (پرهیز از انتقام‌جویی، و آزار و اذیتی که تأثیری در اهداف جنگ ندارند). پیام اصلی حقوق بشردوستانه این است: حمله کردن به افرادی که در جنگ شرکت ندارند یا از جنگ دست برداشته‌اند، ممنوع است؛ سلاح‌هایی که جنگجویان را از غیرنظامیان تفکیک نمی‌کند یا سلاح‌هایی که آسیب‌ها و خسارت‌های غیرضروری وارد می‌کنند، نباید مورد استفاده قرار گیرند.

خلاصه، حقوق بشردوستانه در بردارنده دو پیام اصلی است:

۱. در منازعات مسلحانه، حق دولت‌ها در انتخاب روش‌ها و سلاح‌های جنگی مطلق نیست. بلکه محدود به عدم ایجاد رنج زاید و غیرانسانی است؛
۲. حیات، سلامت و کرامت افرادی که درگیر جنگ نیستند (غیرنظامیان) یا دیگر درگیر جنگ نیستند (اسیران جنگی، مجروحان و بیماران) باید مورد حمایت قرار گیرد.

۲. معاهدات حقوق بشردوستانه

مراد از معاهدات بشردوستانه معاهداتی‌اند که در پاسخ به کمک‌های بشردوستانه ناشی از توسعه سلاح‌ها و انواع جدید منازعات شکل گرفته است و به دو شاخه تقسیم می‌شوند:

۱-۲. حقوق لاهه (قواعد محدودیتی) شامل کنوانسیون چهارم لاهه ۱۹۰۷ در خصوص قوانین و عرف‌های جنگ زمینی،^۱ اعلامیه ۱۸۶۴ سن پترزبورگ (منع کاربرد برنامه‌های خاص در زمان جنگ)،^۲ پروتکل ۱۹۲۵ ژنو در خصوص ممنوعیت استفاده از گازهای خفه‌کننده سمی و دیگر گازهای خطرناک و کاربرد روش‌های جنگی باکتریولوژیک،^۳ کنوانسیون ۱۹۷۲ در خصوص منع توسعه تولید و انباشت سلاح‌های بیولوژیک و سمی و انهدام آنها،^۴ کنوانسیون

1. Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land (1907).

2. Saint Petersburg Declaration of 1868.

3. Geneva Protocol (1925).

4. Convention of 10 April 1972 on the (BWC).

۱۹۷۷ در خصوص ممنوعیت استفاده نظامی و هرگونه استفاده خصمانه از تکنیک‌های تغییر محیط‌زیست (انمد)،^۱ کنوانسیون ۱۹۸۰ تسلیحات متعارف،^۲ کنوانسیون ۱۹۹۳ منع گسترش تولید، انباشت و به‌کارگیری سلاح‌های شیمیایی و انهدام آنها.^۳

۲-۲. حقوق ژنو (قواعد حمایتی) یا کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹، شامل کنوانسیون اول ژنو، برای بهبود وضعیت مجروحان و بیماران در نیروهای مسلح در صحنه نبرد،^۴ کنوانسیون دوم ژنو، برای بهبود وضعیت مجروحان و اعضای کشتی شکسته نیروهای مسلح دریایی،^۵ کنوانسیون سوم ژنو در خصوص نحوه رفتار با اسرای جنگی،^۶ کنوانسیون چهارم ژنو، در خصوص حمایت از افراد غیرنظامی در زمان جنگ،^۷ پروتکل‌های الحاقی شامل پروتکل در خصوص حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی،^۸ پروتکل دوم، در خصوص حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی.^۹

۳. حقوق بشر

اصطلاح «حقوق بشر»^{۱۰} جایگزین واژگان «حقوق طبیعی»^{۱۱} و «حقوق انسان»^{۱۲} در قرن بیستم است. این اصطلاح، پس از جنگ جهانی دوم با تأسیس سازمان ملل متحد،^{۱۳} و

1. Convention 1977 on Military or Any Other Hostile Use of (ENMOD).
2. (Weapons Con v), 1980.
3. (CWC), 13 January 1993.
4. Geneva Convention I, 1949.
5. Geneva Convention II, 1949.
6. Geneva Convention III, 1949.
7. Geneva Convention IV, 1949.
8. Protocol of 8 June 1977 Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, (AP I).
9. Protocol of 8 June 1977 Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, (AP II).
10. Human Rights.
11. Natural Law.
12. Rights of Man.
13. Establishment of the United Nations, October 24, 1945.

تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر،^۱ وارد ادبیات حقوقی و محاورات عرفی شده است. پیش از آن، حتی در آثار کانت (بزرگ‌ترین فیلسوف عصر روشنگری) که بیش از هر حکیم دیگری، انسان و کرامت انسانی را مبنای فلسفه خویش قرار داده، عنوان «حقوق بشر» دیده نمی‌شود. مفهوم حقوق بشر به‌رغم برداشت غریزی و شهرت جهانی، هنوز در هاله‌ای از ابهام ناشی از رویکردهای متفاوت فلسفی،^۲ لیبرالیستی،^۳ جامعه‌شناسانه^۴ و دینی^۵ قرار دارد. این پرسش همواره مطرح است که مفهوم دقیق حقوق بشر چیست؟ بی‌تردید، نفی یا اثبات حقوق بشر نمی‌تواند ناظر به یک برداشت از حقوق بشر باشد.

مراد از حقوق بشر، حقوقی است که هر فرد از آن جهت که انسان است، دارا می‌باشد.^۶ در این برداشت که متون و اسناد حقوق بشری نیز آن را به‌عنوان اصول پذیرفته‌شده مورد تأکید قرار داده‌اند،^۷ سه نکته قابل توجه است: نخست آنکه، حقوق بشر از طبیعت انسان ناشی شده و ذاتی بشر تلقی می‌گردد؛ دوم، حقوق بشر به دلیل طبیعی بودنش دارای سرشت فلسفی است؛ سوم، هرچند حقوق بشر اختراع جدید است، اما مفهوم آن بسی قدیمی‌تر از نام آن می‌باشد، یعنی حقوق بشر مجموعه‌ای از امتیازات دارای مضمون و مفهوم والای انسانی است که انسان، صرف‌نظر از هرگونه وابستگی دینی، نژادی، جنسی، زبانی و مانند آن و حتی میزان قابلیت و صلاحیت فردی و بدون توجه به اوضاع و احوال متغیر اجتماعی از آن برخوردار است. این حقوق به کرامت و شخصیت انسان ارتباط دارد. با آنکه حقوق بشر علی‌الاصول ماهیت قراردادی ندارد، ولی از باب تأکید و به‌منظور تضمین اجرای آن، دولت‌ها صراحتاً متعهد شده‌اند که آن را برای آحاد بشریت رعایت نمایند. حقوق بشر به دنبال آن است که برای موجودیت بشر با حفظ همه ابعاد کرامت و آزادی او یک تضمین حقوقی تأمین کند و برای آن یک چارچوب

1. Universal Declaration of Human Rights, December 10, 1948.

۲. حبیبی، مبانی نظری حقوق بشر، ص ۲۲۰.

۳. قاسم‌زاده، حقوق اساسی، ص ۲۴.

۴. ابوسعیدی، حقوق بشر و سیر تکاملی آن در تاریخ غرب، ص ۲۰۷.

۵. عمید زنجانی، مبانی حقوق بشر در اسلام و غرب، ص ۳۰-۳۱.

۶. حبیبی، مبانی نظری حقوق بشر، ص ۲۲۰.

۷. ابوسعیدی، همان، ص ۱۸۱-۱۸۴.

اجتماعی به رسمیت شناخته شده پدید آورد. از نظر تحلیل فلسفی، می‌توان گفت حقوق بشر ناظر بر قوانین انسان‌گرایانه یا انسان‌محورانه است. حقوق بشر به انسان از آن حیث که انسان است، بدون توجه به امتیازات خاص، نظر دارد و به تعبیر دیگر به اصالت انسانی او مربوط است.^۱

۴. نسبت حقوق بشر با حقوق بشردوستانه

هرچند حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی دو شاخه جداگانه از حقوق بین‌الملل هستند، اما هدف مشترک هر دو حمایت از انسان و پاسداری از کرامت انسانی است. هر دو نظام حقوقی، در اصل حمایت از انسان، در هر شرایطی، قطع نظر از استقرار مکانی یا زمانی وحدت نظر دارند. از این لحاظ، تفاوتی میان مخصصات مسلحانه داخلی و بین‌المللی وجود ندارد. حقوق بشر، اغلب، در شرایط عادی صلح و در چارچوب رابطه حقوقی بین دولت و شهروندان، از حقوق افراد در برابر دولت حاکم حمایت می‌کند. حقوق بشردوستانه بین‌المللی، اغلب مربوط به شرایط خصمانه و رابطه بین دولت و شهروندان دولت دشمن آن است یا رابطه‌ای که بیشتر مبتنی بر قدرت است تا حقوق. با وجود این، موازین حقوق بشر و اختیارات دادگاه‌های حقوق بشر در درگیری‌های مسلحانه، به‌ویژه در مورد سرزمین‌های اشغالی، اهمیت بسیار زیادی دارد. این دو رشته از حقوق، با چگونگی اعمال قدرت از سوی افرادی که در موضع قدرت هستند و نیز رفتار با مردم، مرتبط‌اند.

موضوع ارتباط حقوق بشردوستانه با حقوق بشر، نخستین بار در سال ۱۹۶۷م مطرح شد. اسرائیل پس از اشغال کرانه باختری رود اردن در سال ۱۹۶۷م همواره آن مناطق را جزء لاینفک سرزمین خود دانسته و از اجرای ترتیبات مقرر در کنوانسیون چهارم ژنو خودداری کرده است. به‌منظور مقابله با این ادعای ناصواب و حمایت از ساکنان سرزمین‌های اشغالی، شورای امنیت با صدور قطعنامه ۲۳۷، با صراحت اعلام کرد که حقوق بشر به‌ویژه نوع بنیادین آن باید در زمان جنگ نیز رعایت شود. مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطعنامه‌های متعدد بر ایده «احترام به حقوق بشر در منازعات مسلحانه» با عنوان بشردوستانه، تأکید ورزیده است. حقوق بشر،

۱. قربان‌نیا، همان، ص ۳۶-۳۷.

بخشی از حقوق بین‌الملل است که رعایت آن هم در زمان جنگ و هم در صلح الزامی است. بنابراین، ضروری است اعضای نیروهای مسلح، از اصول اساسی حقوق بشر^۱ که در عملیات نظامی جریان می‌یابد، نیز آگاهی یابند.

دیوان بین‌المللی دادگستری در خصوص «مناسبات متقابل حقوق بشر و حقوق بشردوستانه»، به یافته‌های خود در نظریه مشورتی سال ۱۹۹۶ اشاره می‌کند که طبق آن حمایت‌های قانونی مذکور در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در زمان جنگ متوقف نمی‌شود و به‌طورکلی دیوان اعلام می‌دارد که حمایت‌های ارائه‌شده در کنوانسیون‌های حقوق بشری در هنگام بروز مناقشات مسلحانه، متوقف نمی‌شوند.^۲

ماده ۲ بند ۱ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی: دولت‌های طرف این میثاق متعهد می‌شوند که حقوق شناخته‌شده در این میثاق را درباره کلیه افراد مقیم در قلمرو تابع حاکمیتشان، بدون هیچ‌گونه تمایزی از قبیل نژاد، رنگ، جنس، زبان، مذهب، عقیده سیاسی یا عقیده دیگر، اصل و منشأ ملی یا اجتماعی، ثروت، نسب یا سایر وضعیت‌ها محترم شمرده و تضمین بکنند.

دیوان در تفسیر این ماده چنین اعلام داشت:

هرچند اصل بر صلاحیت سرزمینی دولت‌ها می‌باشد، لیکن امکان اعمال صلاحیت از سوی یک دولت در خارج از سرزمین نیز وجود دارد. با در نظر گرفتن هدف و موضوع میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، طبیعی است در قضیه حاضر (دیوار حایل در فلسطین)، دول عضو میثاق، متعهد به اجرای مقررات میثاق باشند.^۳

به این ترتیب، دیوان بین‌المللی دادگستری در رأی مشورتی خود راجع به آثار ساخت دیوار

۱. اعلامیه جهانی حقوق بشر (دهم دسامبر ۱۹۴۸م)، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶م)، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶م)، کنوانسیون ضد شکنجه و هر نوع رفتار یا مجازات وحشیانه، غیرانسانی یا تحقیرآمیز (دهم دسامبر ۱۹۸۴م) و کنوانسیون مجازات ژنوسید یا جنایت نسل‌کشی (نهم دسامبر ۱۹۴۸م) مهم‌ترین اسناد حقوق بشری‌اند که ممکن است در هدایت عملیات نظامی مؤثر باشند.

2. I.C.J., Reports, 1996, p 239, para. 24.

3. I.C.J., Reports, 2004, op. cit., para. 109.

حائل در سرزمین‌های فلسطینی در ۹ ژوئیه ۲۰۰۴ قابل اجرا بودن حقوق بین‌الملل بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی اسرائیل و فلسطین تأیید کرد.^۱

نیروهای مسلح دولت‌های عضو معاهدات بین‌المللی حقوق بشر به دلیل عضویت در آن، ملزم به رعایت معاهدات نامبرده هستند. نیروهای مسلح دولت‌های غیرعضو نیز به رعایت بخش عرفی معاهدات یادشده پایبندند. در واقع، بخش زیادی از معاهدات حقوق بشری، بیانگر حقوق عرفی هستند. حق حیات، ممنوعیت شکنجه یا رفتارهای وحشیانه و تحقیر آمیز، نمونه‌هایی از حقوق عرفی الزام‌آور به‌شمار می‌روند.

به‌هرحال، اسناد بین‌المللی حقوق بشر، اعم‌از آنکه بیانگر حقوق عرفی باشند یا نباشند، راهنمایی‌ها و کمک‌های لازم را در اختیار نیروهای مسلح قرار می‌دهند. معمولاً اسناد بین‌المللی حقوق بشر مجموعه حقوقی را بر می‌شمارد؛ اما محدودیت‌ها و موارد جواز نقض آنها را بیان نمی‌کند.

از نظر تحلیل فلسفی، می‌توان گفت حقوق بشر، ناظر بر قوانین انسان‌گرایانه و به‌تعبیردیگر، انسان‌محور (اومانستی) است. حقوق بشردوستانه ناشی از روحیه انسان‌دوستی و نیکوکاری نسبت به بشر است.^۲ حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، با وجود اشتراکات، از نظر خاستگاه، محتوا، ضمانت اجرا و قلمرو، متفاوت‌اند. حقوق بشردوستانه از هنگام بروز درگیری‌های مسلحانه (بین‌المللی و غیربین‌المللی) اجرا می‌شود، درحالی‌که رعایت حقوق بشر در هر شرایطی، اعم از جنگ و صلح، لازم است. تفاوت دیگر آن دو در زمینه مسئولیت حقوقی ناشی از نقض، ظاهر می‌شود. در موارد نقض حقوق بشر، مسئولیت فقط متوجه دولت‌هاست؛ اما نقض حقوق بشردوستانه، افزون بر مسئولیت دولت‌ها، شامل افراد متخلف نیز می‌شود. نقض حقوق بشردوستانه از طریق سازوکارهای نظارتی و تأسیس دادگاه ملی یا بین‌المللی مورد تعقیب قرار می‌گیرد. درحالی‌که نظارت بر اجرای حقوق بشر برخی سازوکارهای بین‌المللی نظیر نهادهای قراردادی مذکور در معاهدات بین‌المللی یا منطقه‌ای حقوق بشر، پیش‌بینی شده است. درست است که در جنگ‌های مسلحانه، رعایت حقوق بشردوستانه در اولویت قرار

۱. بیگدلی، ابعاد حقوقی جنگ اسرائیل علیه غزه، ص ۲۳.

۲. محقق داماد، حقوق بشردوستانه بین‌المللی، ص ۶۶.